

FAQ

ISSN 2752-4639

977 2752 463 00 6

👋 Hello! You're looking at *lipu tenpo*, a magazine written in Toki Pona. Maybe you're new and want to know more about this language. Great! This page hopes to answer some of your questions.

What is Toki Pona?

Toki Pona is a fun minimal constructed language, created in 2001. It has only got 14 letters and about 130 words.

Why would I learn Toki Pona?

Despite how tiny the language is, it is still possible to describe any concept with it. This might fascinate you. Maybe you just want to take a break from the complex world we live in. Or perhaps you just want to talk to your friends without others knowing what you're saying.

How can I learn Toki Pona, and where can I use it?

There are several free courses, of which *Wasona* is the most popular. It's available in 16 languages on wasona.com. More resources, as well as Toki Pona communities and content, can be found on tokipona.net, the community website. Finally, you can read all previous editions of *lipu tenpo* for free on our own website: liputenpo.org. **I**

Do you want to contribute?

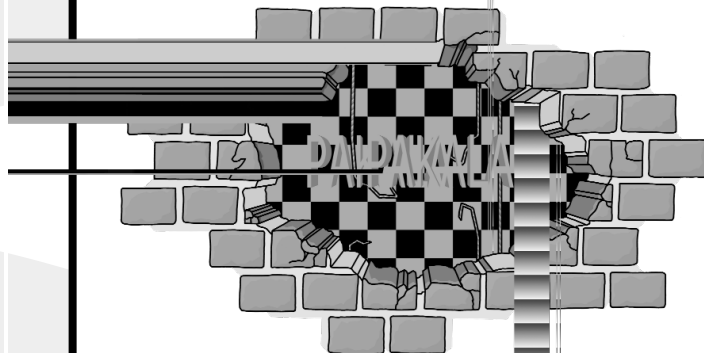
That's great! You can join us on liputenpo.org. We communicate in a Discord server.

sina wile pali tawa lipu tenpo la
o tawa lipu liputenpo.org · lon
ona la sina ken tawa ma mi · jan
pali li toki lon ona · sina kama
lon kulupu la ni li pona a ·

All text and images in this document are licenced under a CC BY-SA 4.0 licence, unless indicated otherwise.

sina wile pana anu ante e ijo pi
lipu ni la o lon nasin · nimi nasin
li lon poka pi ijo ni la o lon ona ·
tawa ijo ali ante pi lipu ni la
o lon nasin CC BY-SA 4.0 ·

lipu tenpo

nanpa pakala

jan pali

jan Alon + jan Alonola + kala Asi
+ jan Ijenpa + jan Jona + jan Kenitan
+ jan Ke Tami + jan Sonatan + jan Taka
+ jan Tumu li toki.

kala Asi + jan Jona + jan Ke Tami
+ jan Tumu li alasa e pakala toki.

jan Alon + jan Alonola + jan Ijenpa
+ jan Jona + jan Ke Tami + jan Milese
li sitelen.

jan Milese li sitelen e sitelen sinpin.

jan Alonola + kala Asi + jan Kasape
li sijelo e lipu.

jan Alonola + jan Sonatan li lawa e kulupu.

ö **pakala a.**
pali pi lipu tempo ni
li wile e tempo mute.

kiwen en nena en ijo ale
li ken kama pakala
kepeken wawa.

pakala li ken ike suli.
taso jan Ijenpa
en jan Alonola li pilin e ni:
pakala li ken pona kin.

sina la pakala li pona anu seme?

kin la o kama sona
e tempo kulupu
e soweli musi e musi ma.
o musi kepeken lipu tempo
o pakala pona!

– jan Sonatan

jo

kulupu	3	jan li kulupu lon ma tomo Aken
sona	4	mi ken pakala e kiwen pi wawa nanpa wan
	5	sona pi ijo kiwen lili li pona
	6	pakala tawa sona
	8	sinpin telo pi lon ala
	9	nena pakala pi ma Pilipina
	10	moli ale la, soko li kama suli. soko ale la, soweli li kama suli.
	12	soweli Jele pi ma Jele
	13	musi pi alasa ma
pilin	14	wawa pi pakala pona
musi	14	lipu pakala lili
	15	seme li mi
	15	kijetesantakalu o!

lipu ni li tan kulupu
lipu tempo e.V. ·

kulupu ni li lon ma Aken ·
ona li lon ma Tosi ·

mi pana e lipu ni
lon tempo nanpa 2026 ·

seme li mi

tan jan Alonola

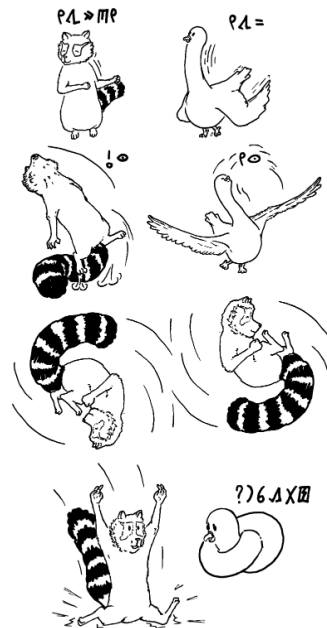
= ma sina li lon insa mi kin
sina ken lukin li ken ala pilin
ma powe¹ ni li sama ma ni
taso sina nanpa tu li lon mi

pakala la jan mute li pilin ike
tan sitelen lon insa mi
taso mi sitelen ala e sitelen powe
lon li ken ike tawa jan ni

mi pona la sitelen mi li wan
pakala la sitelen li kama mute
jan li pilin monsuta² tan
sike suno luka tu kama ike

kijetesantakalu o!

tan jan Ke Tami

¹ powe li sama lon ala

² jan li pilin monsuta² tan
ona li pilin ike tan ike kama

wawa pi pakala pona

tan jan ljenpa

→ **pakala ale ala li ike.** jan li pakala la, pali kama ona li ken pona anu ike e pakala ni. pakala pona li wile e ni tu wan: pakala la, jan li sona, li pona, li alasa sin ala. ni li lon ala la, pakala li ken ike.

pali nanpa wan li ni tawa pakala pona: jan o sona e ona. pilin la, ni li wile e pali lili. taso, ona li suli nanpa wan li wile e wawa mute lon tenpo mute. kama sona la, jan li pakala li sona ala e ni la, jan li pakala sama lon tenpo kama. ni la, pakala li kama sama kiwen li wile e pali mute a tawa ni: jan li kama sona ala e ijo pakala. sama la, jan li pakala e jan ante li sona ala la, ike pakala li kama mute. ni la, jan li toki ala e pakala tawa jan ante li ken ala pona e ona. pakala pi sona ala li ken ike a!

lipu pakala lili

tan jan Tumu

→ **mama li moli la kon pini uta li ni e kute mi:** “sina ken sin e jan tan moli. len mi la o luka e lipu lili mi o sama ni: n...!”

jan li sona e pakala ona la, ona o pona e pakala ni. kama sona la, jan o weka e pakala anu ijo sin pi pakala ala. jan li pakala e jan ante la, jan o toki e pakala o pana e pona tawa ona. jan li pakala e ijo la, jan o alasa wan e ona anu kama jo e ona sin. jan li pona ala e pakala la, pakala ni li awen ike.

pakala pona o kama ala ike la, jan o alasa sin ala e pakala sama. jan li sona e pakala li pona e ni la, taso ona li pakala sama pi sin mute la, ona li kama sona ala tan pakala ni. jan li sin lili taso e pakala la, ona li ken ike ala. taso, jan o pali e nasin ni: jan li ken pini e pakala kepeken ona. pakala li kama sin mute li ante ala la, pakala ni li ike.

suli la, pakala o monsuta ala. pakala li lon li suli tawa kama sona tawa kama pona. pilin monsuta pakala li ken pini e ijo mute pi kama pona. pakala li lon ala la, ala li kama ante. o pakala pona o kama pona a! **I**

tan len la lipu jelo jaki wan li pana pakala e sona nasin: “mun sin la o ken tawa open jan lon nasin telo S... tawa ma sin.” mi alasa lon telo S... ale; mun nanpa ale wan la wawa telo li sin e ma tan tenpo open tenpo. mi tawa ma li tawa tomo jelo. n. sinpin wan la sitelen li awen: “moli li moli la o pakala e n...!” **I**

jan li kulupu lon ma tomo Aken

tan jan Sonatan sitelen li tan jan Alonola

→ **tenpo pini lili la jan pi toki pona li kulupu lon ma tomo Aken lon ma Tosi.** jan Alonola en jan Melisuwi li open e tomo ona tawa jan kama. ona tu li pona a. ni la jan pi ma mute li kama kulupu. ona ale la jan luka li lon kulupu pali pi lipu tenpo.

mi kama lon la jan li seli e pan linja. mi ale li moku pona li toki pona lon ma kasi lili. mi pilin pona tan ni: mi sona e jan ale tan tenpo kulupu pini li kulupu sin lon poka ona. tenpo pimeja la mi musi kepeken lipu musi li toki mute.

kin la mi mute li lukin e ma tomo Aken. jan Alonola li toki e ijo suli ona. ma tomo Aken li jo e tomo sewi suli e open telo nasa. open telo li pona tawa sijelo. taso ona li ike a tawa pilin nena. tenpo ante la mi tawa ma pi ma tu wan kepeken ilo. ma Netelan en ma Pesike en ma Tosi li lon poka ni. mi lukin e ma ni li tawa lon ma kasi ona.

tenpo lawa la mi mute li kulupu lon poka pi jan ante pi lipu tenpo li toki e lawa ona. mi pana e sona sin li toki e pilin e pali pi tenpo kama. jan mute li wile pali e ijo sin. pini la jan Alonola li pana e lipu tenpo mute ona tawa jan ale. tenpo ni la jan lon ma mute li jo e lipu tenpo mute lon tomo ona. **I**

sitelen ni li lon tomo mi. tomo pi li lili, taso jan luka wan pi toki pona li lape lon ona.

nimi Kisa li kama tan nimi sin kisa. kisa li soweli lili li soweli tomo li soweli ko. ona li suwi. tenpo ale la soweli mute ni li tawa lon nasin Kisa. ni la ona li kama jo e nimi ona.

sina lukin e “nasin Kisa” la o kama pona, o toki tawa mi. mi pali e telo seli pona. ~ jan Alonola

mi ken pakala e kiwen pi wawa nanpa wan

tan jan Ke Tami
sitelen li tan **jan Alonola**

→ o lon ma. o lukin e kiwen lon ma. o jo e kiwen. ona li pona tawa lukin la, sina wile awen e ona. taso sina ken ala ken awen e ona lon tenpo sulif? sina pana e ona tawa poki sina la, ona li kama ala kama pakala?

kiwen li kiwen - sina wile pakala e ona la, ni li wile e wawa. taso pakala li ken, li ken lon kiwen ale a. ni la, sina ken wile sona: kiwen seme li wawa a lon kiwen ale? kiwen ante li pakala mute la kiwen seme li pakala lili?

a, nasin pakala mute li lon la, nasin wawa mute li lon.

mi ken pakala e kiwen kepeken seli. kiwen li awen kiwen lon seli li awen wan lon seli wawa la mi ken ala pana e seli ale tawa pakala kiwen.

ni la, mi o pakala e kiwen kepeken kiwen ante. ni la, mi ken sona: kiwen seme li awen lon tenpo sulif? mi pana e kiwen pona wan tawa poki la, kiwen ante kin li lon poki la, kiwen seme li kama ala pakala?

mi tawa wawa e kiwen wan tawa kiwen ante. kiwen tu la, kiwen wan li kama pakala la kiwen pi pakala ala li wawa tawa kiwen pakala.

a. taso nasa li lon nasin pakala ni. mi pana e kiwen wan tawa sike ko wan la ko li ken wawa sulif li kama ala pakala. taso mi wile

sona e wawa kiwen, e wawa pi nasin kiwen. kiwen seme li kiwen a.

pona la, nasin ante li lon.

mi kama e kiwen wan lon kiwen ante. mi anpa e kiwen sewi lon selo pi kiwen anpa. kiwen anpa li pakala la, kiwen sewi li wawa tawa kiwen anpa.

mi awen tawa e kiwen lon kiwen ante la mi kama sona e kiwen pi wawa sulif lon kiwen ale. kiwen ni li seme?

ona li ken suwi tawa lukin - taso mi kama jo e ona lon ma la suwi ni li wile e pali: suno li tawa insa ona lon sinpin la, monsi la, kiwen li ken pana sin e suno lon nasin musi. suno walo li ken kama tu anu mute, li tawa poka ante. nasin suno li namako lon ni.

jan li kama ala lukin e kiwen ni lon ma lon tenpo mute. ni la ona li mani.

kiwen ma ante la, kiwen ni li wawa lon ijo tu. wawa nanpa wan la kiwen ni li ken pakala e selo pi kiwen ante. wawa nanpa tu la, seli li kama lon kiwen ni la, kiwen li pana sin e seli kepeken tenpo lili a. jan li wile sulif e wawa ni tu la, ona li ken pali e kiwen sin. taso ma la, kiwen wan taso li wawa nanpa wan lon ni tu.

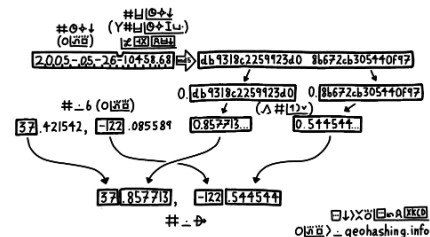
musi pi alasa ma

tan jan Taka
sitelen li tan **jan Milese**

→ o kama sona e ma sin lon poka sina! musi ni la tenpo suno ale la ilo li pana e sona ma. sina o tawa ma ni. ni li musi pi alasa ma.

sona ma li kama tan seme?

musi ni li kama lon tan sitelen Ekesite (XXCD) nanpa TTAMLW¹. sitelen li toki e nasin ilo:

ilo li kepeken nanpa open pi tomo mani lon ma tomo Nujo. tenpo suno ale la nanpa pi tomo mani li ante mute. ni la jan ala li ken sona e nanpa pi tenpo kama sulif. ona li ken sona e nanpa pi tenpo suno wan taso.

ilo li lukin e nanpa ni li ante e ona tawa nanpa pi linja ma.

nanpa pi linja ma li seme? linja sulif li kipisi e ma ale. nasin linja tu li lon: linja wan li sike. ma lete li lon insa sike. sike li lili lon poka pi ma lete li sulif lon ma seli. linja ante li tan ma lete wan tawa ma lete ante. tenpo la sina wile pana e sona ni tawa jan ante: ma lili wan li lon seme? kepeken nanpa linja la jan ale li ken sona.

musi ni la nanpa mute pi linja ma li kama lon. jan ale li ken tawa ma lili lon poka ona tan ni.

mi wile musi la mi o seme?

ilo li pana e sona ma la sina o alasa e ma ni o tawa ona. tenpo mute la ma ni li sin tawa sina. ni la sina ken pona e sona sina pi ma poka!

sina kama tawa ma pona la jan ante kin li ken lon. ni la sina ken kama sona e jan ante pi musi ni. kulupu li pona a!

tenpo alasa li pini la sina ken toki e tawa sina lon lipu kulupu². jan li ken lukin e toki tawa pi jan ante lon lipu ni.

kin la sina ken kama jo e lipu lili. ona li toki e pali pona sina. alasa ma la musi mute li ken lon. ken la sina tawa lon telo. ken la sina alasa e ma lon tenpo pimeja anu lon open pi tenpo suno sin. sina lon ma pona la ken la sina pali e sitelen, anu sina jo e len musi, anu sina pali e jan pi ko lete. ni ale en ante mute la sina kama jo e lipu lili tan kulupu. lipu li toki e ni: "jan ni li [pali e ijo musi x] lon alasa ma pi tenpo suno y."

o musi pona!

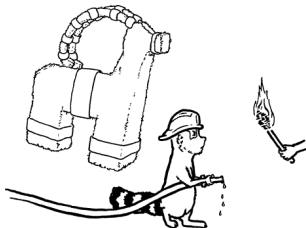
I

¹ <https://xkcd.com/426/>

² <https://geohashing.site/>

soweli Jele pi ma Jele

**tan kala Asi
sitelen li tan jan Ke Tami**

→ kon li lete la, pali mute li ken ala. kasi li kama pana ala e pan e kili. kili li alasa tawa ma lete la, ona li kama ala kasi sin. jan li wile tawa kepeken noka la, noka li wile e wawa pi mute ike tan ko lete mute. kulupu li lili e pali tan tenpo lete. pali ala la jan o seme? jan o musi a. ma lete mute la musi li lon. ken la kulupu li tawa lon poka, li kalama. ken la kulupu li open e kasi suli, li namako suwi e ona. ken la jan suli li pana suwi e ijo tawa jan lili.

tenpo lete musi li kama lon ma Sensa lon ma lili Jele la, soweli li kama lon. nimi soweli en nimi ma li sama. ona li soweli Jele. soweli li suli a sama tomo. lawa soweli la palisa tu li lon, li suli sama lupa tomo. taso soweli ni li moku ala, li lape ala, li tawa ala a. ona li sama soweli tawa lukin taso. insa ona li insa soweli ala, li ko kasi a.

tenpo sike ale la, kulupu li kepeken ko kasi, li pali e soweli suli. soweli pi ko kasi li musi e pilin kulupu. soweli ni o awen lon ale pi tenpo musi lete. taso sike mute la soweli li awen ala a. ijo li pakala wawa e soweli.

ko kasi li jelo. telo mute li weka tan ona. ko li kama ken seli wawa. sike open la jan wan li seli e ko. seli li moku wawa e sijelo soweli. kulupu li ken ala pini e seli, li ken ala awen e soweli. lawa ma li lukin e seli, li utala e jan pakala.

o musi lon tenpo lete. o tawa ma Jele. o lukin e soweli Jele. taso o seli ala e ona. lawa ma li ken utala e sina. **I**

seli wan li musi lili. musi suli li ni: seli li awen kama. sike #TT la seli kin li pakala e soweli. sike #MT la kulupu li lili e ken seli kepeken telo pona. awen la soweli li seli. sike #MLT la kulupu li pali e soweli tu a. ona tu li seli sama. sike #MLTT la soweli li kama lon li kama seli lon suno sama a. sike #MMLLW la jan Tonko pi ma Juke li kama lon ma Jele li toki e soweli. jan Tonko li weka la, soweli li kama seli.

kulupu li sona e ken seli, li wile ala a e seli, li utala wawa e ona. taso pakala ante li awen kama. sike #LTW la jan wan li kama jo e soweli kepeken ala nasin lawa. lawa ma li utala e ona. sike #LL la noka soweli li wawa ala li pakala. soweli li kama anpa. sike #LLW la ilo tawa li utala wawa e soweli. sike #MLLL la telo suli li moku e soweli. sike #MMLLLTW la waso mute li moku e soweli. sike #MMM la kon wawa li tawa, li tawa anpa e soweli. lukin la soweli li kama lape.

lawa ma la, kulupu poka kin la, pakala soweli o pini o kama sin ala. taso ike pakala li seme? pakala taso la jan mute li kama sona e soweli e ma lili kin. jan mute li wile kama li wile lukin. ken la jan musi li ken wawa e mani ma. pakala ni li wawa a e musi.

a, taso kin la, o sona e nasin pakala tu lon ona.

nanpa wan la, mi tawa wawa e ilo kiwen tawa kiwen ni pi wawa suli la, ona li pakala. kiwen li tawa lon selo pi kiwen wawa la, ona li pakala ala. taso ilo mi li tawa wawa la kiwen li kama pakala.

nanpa tu la, kiwen wawa li tawa lon kiwen pi wawa sama la, kiwen ni tu li ken pakala.

wawa kiwen li awen ala e kiwen wawa.

o lon ma. o jo e kiwen tan ma. kiwen o pona tawa lukin sina. sina wile ala pakala e ona la - a, sina wile ala pakala e ona la, o pana e kiwen wan taso tawa poki sina. **I**

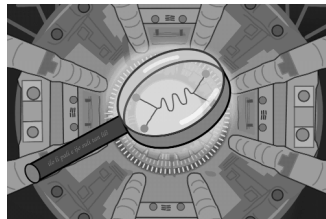
sona pi ijo kiwen lili li pona

tan jan Alon

→ sina wile alasa e ijo kiwen lili la, sina ken tawa ma wan taso. mi toki e tomo sona lon ma Suwasi. nimi ona li tomo Sen (toki Inli la, nimi li CERN). tomo ni li suli la, jan mute en ilo pi alasa sona li lon. nanpa wan la, mi toki e jan ni. nanpa tu la, mi toki e ilo ni. pini la, mi toki e alasa ni.

jan pali mute li lon tomo sona. jan ni li kama tan ma weka mute. ona li toki ante li pilin ante. ona li toki insa e ni: “mi wile pali, mi wile sona”. tan ni la, jan ale li pali lon kulupu. pali jan li ken ante mute. jan wan li pali e ilo kepeken luka ona. jan ante li toki tawa ilo nanpa. sina lon tomo la, sina kute e toki musi!

jan ni li kama lon tomo ni tan seme? nanpa wan la mi toki e sona. mi en sina li tan ijo kiwen lili (anu kiwen). lon la, ale li tan kiwen. jan li toki insa e ni: “kiwen li seme? mi wile sona e ni. mi o tawa tomo sona la, mi ken sona.” tomo ni li jo e ilo sin. nimi ona li ilo suli pi pakala lili (toki Inli la, nimi

li LHC). ilo li sike suli li lon insa ma. ilo li ken pana e wawa tawa la, kiwen li tawa. kiwen li tawa kiwen la, ona tu li pakala! kiwen tu li kama kiwen mute ante. jan li lukin e ni la, ona li kama sona pona e ijo kiwen.

pini la, mi toki e alasa sona. sona ni li seme? kiwen li jo e wawa, e olin. wawa li ni. wawa kiwen li suli la, ona li ken mama e kiwen mute. wawa kiwen li lili la, ona li ken ala. olin li ni. open la, kiwen wan en kiwen ante li lon nasin linja sama. kiwen wan li tawa kiwen ante. tenpo ni la, ona →

li poka. kiwen wan li tawa lon nasin linja la, ona li olin ala e kiwen ante. kiwen wan li tawa lon nasin sin la, ona li olin e kiwen ante. jan li alasa e sona ni: kiwen li jo e wawa seme? kiwen li olin e seme?

jan li ken ala ken kama sona e ni? ona li pali mute, li lape lili. ona li sitelen e lipu sona. tenpo kama la, mi wile e ni: mi mute li sona.

I

pakala tawa sona

tan jan Alonola
sitelen li tan **jan Milese**
tan jan Ijenpa

→ ijo mute li pakala. suno pini la mi pakala e poki telo mi. taso mi kama sona e ijo ala tan pakala. pakala ante li lon: sona sin anu ijo sin li kama tan pakala ni. toki ni la mi toki e pakala ni tu wan:

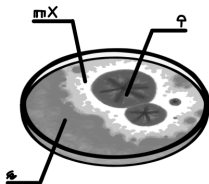
misikeke Penisilin

jan Alesanta Lemin (*Alexander Fleming*) li jan misikeke, li alasa e sona sin pi pipi lili. sina ken ala lukin e pipi ni kepeken oko taso; sina o kepeken e ilo lukin. pipi lili ni li jaki li ike tawa sijelo jan. nimi ona li pipi *Staphylococcus*. jan Lemin li pana e moku tawa ona lon poki lili.

suno wan la ona li kama sin lon tomo ona. tomo ni li lon ma tomo Lonton. ona li lukin e poki wan. pakala! soko ike li lon. ken la jan ante li weka e poki ni. taso jan Lemin li ante. ona li jan sona pona: ona li lukin pona e poki ni.

pipi li lon ala poka soko. ona li weka. ma ante la pipi li awen. ken la... soko li moli e pipi lili?

jan Lemin li kama sona e ni: soko ni li moli e pipi lili. kama la jan li nimi e soko ni: soko Penisilin. misikeke la soko Penisilin li suli a. ona li ken moli e pipi lili ike lon sijelo sina. tenpo ni kin la jan li kepeken e soko Penisilin.

kalama tan pimeja

jan Ano Pensi (*Arno Penzias*) en jan Ope Wison (*Robert Wilson*) li jan pi pali sona. ona li kepeken e ilo kute suli lon ma Nusesi (*New Jersey*). ona li wile kute e kalama tan sewi, tan mun. ona li wile kama sona e ni: mun ante li pana e kalama seme.

sina ken ala kute e kalama ni. mi o nimi e ona: kalama Lajo. ilo kalama musi li kepeken e kalama Lajo. ilo wan li lon ma weka la ilo ante li ken kalama kepeken kalama Lajo tawa ona. ijo ale lon sewi li pana e kalama Lajo.

jan li sona pi ale ala e tan ni, taso ona li ken alasa e sona sin. tenpo pini lili la, jan sona li pali e sona ken sin pi kama suli soweli. ona li toki e ni: soweli li kama suli la, soko li suli a!

tan seme la, soko li suli tawa kama suli soweli? ma li sama seme lon tenpo pi pakala mun? nasin seme la, soweli li kama lawa lon ma?

mun pakala li kama ma la, ona li anpa e ken awen pi ijo mute. ona li suli a, li pana e kipisi lili ma mute tawa ale sewi. kipisi lili ni li kama kon jaki pi walo pimeja, li selo e ma tan suno. moli li lon ale.

soko en moli li pona tawa ona ante. ni la, soko li kama suli lon ma ale. ona li moku pi tenpo suli e sijelo pi monsuta moli, li len e ma tan moku ni. ona li pana e lili mama ona tawa kon. lili ni li jaki mute, li kama lon insa sijelo pi monsuta majuna. sijelo pi monsuta majuna li ken ala awen lon ni: jaki soko li awen lon. sijelo li moli, li kama moku tawa soko ante a.

taso sijelo pi monsuta majuna en sijelo soweli li ante, li jo e ilo ante, li kepeken nasin ante tawa wile sama. pakala kama la ante li ken suli a tawa toki alasa ni: seme li moli? seme li moli ala?

nanpa wan la, soweli mute pi tenpo majuna li lili, li awen mute lon anpa ma. pakala mun li ante lili e ma pi anpa ma; ma pi supa ma li kama lete, li kama pimeja, li kama weka tan kasi. ma pi anpa ma li lete, li pimeja, li jo ala e kasi lon ale. soweli pi anpa ma li ken awen lon ni tan tenpo pini. anpa ma la, sijelo soweli li ken awen pona. ma pi supa ma li kama sama ma pi anpa ma

la, soweli li tawa supa, li pali e tomo ona sin lon supa. tan ni la, ona li kama ante tan ona ante.

nanpa tu la, soweli li jo e sijelo seli. (monsuta majuna kin li seli e sijelo ona, taso seli tu ni la, soweli li seli nanpa wan). sijelo soweli li ilo e seli ona tawa utala jaki. seli soweli li pakala e awen pi jaki soko lon sijelo ona!

nanpa tu wan la, soweli en monsuta majuna li moku e kon pona li weka e kon jaki. ona tu li jo e ilo kon tawa ni, taso ilo tu li ante. moku kon en weka kon la, ilo kon monsuta li pona namako tawa ni: monsuta li tawa kepeken kon lili. ante la, soweli li moku e kon mute tawa ijo sama.

ni li pona tawa monsuta majuna. tan ni la, monsuta majuna pi ale ala li moli. monsuta pi moli ala li kama waso!

taso ilo kon pona li ken ike kin. ilo kon pi monsuta majuna li pona a, li kama e kon pona tan kon ale tawa ale pi sijelo ona kepeken pali lili. taso, jaki soko li lon kon ale la, monsuta majuna li kama e jaki soko lon ale sijelo kepeken pali lili kin! ona li wile utala e jaki ni la, utala li wile e pali mute a. ilo kon soweli li ike lili tawa esun kon, taso ona li awen pona e sijelo tan jaki! soweli li ken utala e jaki soko kepeken pali lili a.

ale la, ma pi pakala mun li pana e ken ni tawa soweli: o kama lawa e ma pi open sin!

lipu tan:

<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7365386/> (toki Inli)
<https://journals.asm.org/doi/full/10.1128/mbio.00521-26> (toki Inli)

I

li lon ma telo Neko⁹, li lon poka pi ma tomo Kanlajon. pakala mute li lon, taso ona li lili tawa nena Pinatupo tawa nena Tala. taso, ona li pakala mute e ma. lon ma ni la, ma pan mute en ma kili mute li lon. tan pakala ni la, ma ni li pakala, li pana ala e pan e kili. ni la, ma ni li ken ala kama jo e mani tan esun.

nanpa pini la, nena Majon. tenpo ni la, ona li awen pakala, li pakala mute a. nena ni li lon poka pi ma tomo Lekapi¹⁰. tan pi pakala ni li ante lili tawa nena ante lon tenpo ni. telo ma seli li tawa sewi la, ona li awen lon sewi pi nena ni. taso, ona li ken pakala. wawa lili taso li wile. tan ni la, ko

seli en nena ni li pakala. ona li pana e kon ike mute tawa sewi, li pana e kon seli mute tawa ma anpa. tan pakala ni la, ma tomo poka li ken ala esun e moku, sama ma tomo poka pi nena Kanlajon. kin la, jan mute a li lon poka ni kin. ni la, jan mute li tawa weka tan nena ni.

tenpo ni la, nena tu ni li awen pakala. ni la, lawa li awen lukin li awen kama sona li awen sin e ijo pakala. ni li ale a. sona pona!

¹ Taal Volcano, ² Mt. Pinatubo, ³ Mayon Volcano,

⁴ Mt. Kanlaon, ⁵ Pacific Ocean, ⁶ Angeles City,

⁷ Cavite Province, ⁸ Batangas Province, ⁹ Negros Island, ¹⁰ Legazpi City

I

moli ale la, soko li kama suli. soko ale la, soweli li kama suli.

tan jan Kenitan

→ tenpo pini majuna la, ma li ante mute. monsuta lili en monsuta suli li lon. ona li soweli ala, li akesi ala, li waso ala. taso ona li sama ni ale: ona li tawa li moku li unpa li mama sama waso, sama akesi, sama soweli. sina ken toki e ni: lon tenpo pi suli mute la, monsuta ni li lawa e ma.

tenpo wan la, mun suli li kama ma kepeken wawa wawa, kepeken tenpo lili taso. ona li pakala mute mute e ijo ale, li moli a e monsuta majuna ni. lawa pi monsuta majuna li pini.

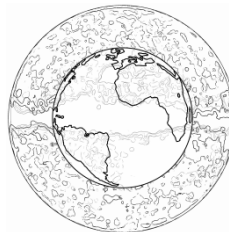
ken suli la, sina sona e ni ale, li sona kin e ni: tenpo lawa pi monsuta majuna la, soweli li lon, taso soweli li lili, li sama a tawa soweli ante. tenpo pi pakala mun la, soweli li kama mute, li kama suli, li kama jo e wawa pi ante mute. tenpo ni la, soweli li lon ale, li awen pona lon ma ona kepeken wawa ni. tenpo ni la, sina lukin e soweli tu la, sina ken lukin e ni: soweli nanpa wan en soweli nanpa tu li ante mute a! soweli li ken kala, li ken waso, li ken akesi kin.

tan seme la, soweli li kama suli?

jan Pensi en jan Wison li kepeken e ilo kute pona a. taso ona pilin e ni: ilo li pakala a! ona li pilin e ni: kalama pakala li lon li weka ala. ona li wile kute e ma pimeja la ona li awen kute e kalama pakala ni. taso ma pimeja la mun ala li lon; ala li lon ma pimeja. ni la ona li pimeja. taso kalama pakala ni li lon.

ona li kama sona e ni: ilo li pakala ala a! – tenpo sama la jan ante li pilin li wile kama sona e sona pi open ale. ona li pilin e ni: open ale la pakala suli li lon. ale li lon ma lili li pakala a li kama suli. ni la ijo ale li seli a lon tenpo pi open ale. ijo seli li pana e kalama Lajo.

jan Pensi en jan Wison li kama sona e ni: kalama Lajo li kama tan tenpo pi open ale. sona ni li pona mute tawa kama sona pi open ale. kalama pakala ni li kalama pakala ala li kalama pi open ale.

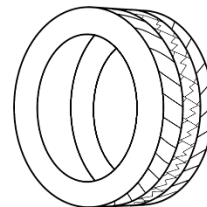
ko wawa

tenpo pini la jan li kama sona e ni: kasi pi ma seli li pana e ko pona. jan li ken kepeken e ko ni tawa ijo mute. ona li ken kama lili li ken kama suli li pakala ala. telo li ike ala tawa ona. tenpo ni la sina sona e ko ni tan tomo tawa: sike pi tomo tawa li tan ko ni.

ike la ko ni li pona taso ala. seli li telo e ona! lete li kiwen e ona a! sina wile ala e ni: sike pi tomo tawa sina li kama telo anu kiwen. jan Sale Kuje (*Charles Goodyear*) li wile pona e ko ni. ona li pilin e ni: ko ni li pakala ala tan lete anu seli la ona li ko wawa tawa ijo mute! ni la ona li pana e ijo ante mute tawa ona. ona li pali mute a, taso tenpo ale la ko li kama pakala.

tenpo wan la jan Kuje li pakala, taso pakala ni li ike ala: ona li supa e poki lon supa seli. poki la ko en ijo ante li lon. ijo ni li ijo nanpa 16 li ijo Supu. nimi ni li tan toki Lasina (*sulphur*). seli en ijo Supu li pakala ala e ko: ona li kama wawa. tenpo ni la ona li pakala ala tan seli tan lete.

kepeken nasin pali ni la jan li ken wawa e ko kasi li ken kepeken e ona tawa ijo mute a. ken kin la sina sona e nimi Kuje (*Goodyear*) tan ni: kulupu pali Kuje li pali e sike tawa tomo tawa. taso jan Kuje li open ala e kulupu pali ni. jan li kepeken taso e nimi ona.

sona tan pakala

sina wile kama jo e sona tan pakala la o lukin pona! jan ale pi toki ni li jan pona pi pali sona. ona li lukin pona e ijo lili e pakala lili kin. kama la sina pakala la o lukin pona: ken la pona li ken kama tan pakala ni. I

sinpin telo pi lon ala

tan jan Jona

→ **ma Pilipina la**, telo sewi li pakala e ijo mute. tenpo pini la, tenpo pi telo sewi li lon. tenpo ni la, ko sewi suli MTW li kama lon, li pana e telo mute tawa ma ni. ni la, jan li wile e ni: sinpin o lon o awen e telo suli. telo mute li kama la, ona li kama ala lon nasin lon tomo jan. ni la, lawa ma li wile e ona. ona li pana e pali ni tawa kulupu pali. taso a, pali ona li ike, anu lon ala! sina jan Pilipina la, ken la, sina kute e ni lon tenpo poka. tan seme la ni li lon?

nanpa wan la, lawa ma en jan li wile e sinpin. ona li toki tawa jan pali, li wile sona e ni: “mi o pana e mani pi mute seme?” kulupu pali li toki e ni: “mani pi mute suli a!” ona li pana e mani pi mute ike. *seme la ona li wile e mani pi mute ike?* nanpa tu la, o lukin e ijo ona. jan lawa li jo e mani mute. taso, lawa ma li pana ala e mani pi mute ni tawa ona. ni la, *mani ona li kama tan seme?* nanpa tu wan la, o lukin e kulupu pali ni. jan lawa li lawa e ona mute. *seme la ona li lawa e kulupu pali mute?* nanpa pini la, o lukin e pali ona. lawa ma li pana e mani mute tawa ona, taso ona li pali ike anu pali ala. ni la, *mani li tawa seme a?*

tenpo ni la, mi pana e wile sona tu tu tawa sina:

- seme la kulupu pali li wile e mani pi mute ike?
- mani pi jan lawa li kama tan seme?
- seme la jan lawa li lawa e kulupu pali mute?
- pali li ike la, mani li tawa seme?

ni la, sina ken lukin e ni: sina wan e wile sona ni tu tu la, sona wile li kama.

jan lawa li lawa e kulupu pali mute. lawa ma li wile pali e ijo la, ona li toki tawa kulupu pali. “sina wile e mani pi mute seme?” la, lawa ma li toki. jan lawa li wile e mani. ni la, ona li toki e ni tawa kulupu pali: “o toki e ni: sina wile e mani mute.” kulupu pali li ni. tan ni la, lawa ma li pana e mani pi mute ni. taso a, jan lawa li lanpan e mani mute tan mani pana. ni la, kulupu pali li pali kepeken mani lili taso. pali ona li pona ala anu lon ala. jan lawa li lawa e kulupu pali tan ni: ona li ken lanpan e mani.

taso a, lawa ma li kama sona e ni lon tenpo poka. tan ni la, ona li alasa e jan lawa ike. ona li alasa sona e tan pi mani ona. ona li alasa sona kin e kulupu pali ona. ni la, seme li lon?

tenpo ni la, jan lawa ike mute li kama lon tomo lawa. lawa ma li utala e ona, li kama jo e sona pi mani ona. tan utala ni la, jan lawa ike mute li anpa tan tenpo lawa ona.

taso a, pali ike mute li awen lon. lawa li awen utala e jan lawa ike tan ni. taso mi sona e ni: pona lili li kama open. **I**

nena pakala pi ma Pilipina

tan jan Jona
sitelen li tan jan Milese

→ **ma Pilipina li jo e nena pakala mute.** tenpo ni la, nena pakala tu li pakala! nena pakala suli tu tu li lon: nena Tala¹, nena Pinatupo², nena Majon³, nena Kanlajon⁴. tenpo poka la, ona li pakala, li pana e kon ike e telo sewi tawa ma poka. taso, sina o sona e ni: seme la ona li lon?

ma Pilipina li jo e ma telo mute. ma ni li lon poka pi ma telo Pasipiko⁵. lon anpa pi telo suli ni la, ma li lon. ona li kipisi pi sijelo pi mun jan. kipisi mute sama li lon. kipisi ni li tawa la, ona li tawa kipisi ante, li pali e nena e lupa e ma telo. ona li pali e nena la, telo seli li ken tawa sewi. ni la, nena ni li ken kama nena pakala. ni la, ma Pilipina li jo e nena pakala mute a!

nanpa wan la, nena Pinatupo: ma tomo Ankele⁶ li lon poka ona. tenpo sike #LLTTAMMMMLLW (nasin nanpa Intu-Alapi la, #1991) la, ona li kama pakala. suli la, ona li pakala suli nanpa tu lon tenpo ona. ona li pakala tan ni: lon sewi ona la, lupa lili li lon. telo li lon lupa ni. telo ma seli li tawa sewi la, ona li kama lon poka pi telo ni. ni la, telo li kama kon li pakala a! kon seli ni li tawa seli, li tawa anpa lon selo pi nena ni. kon seli ni li jo e ko seli kin. tan ni la,

tomo mute li kama pakala lon poka pi nena ni. jan mute li kama jo ala e tomo ona. tomo pi tomo waso Ka li kama pakala kin. taso a, tenpo ni la, lawa li pona e tomo pakala mute. taso, ona li pona e ale ala. pakala mute li awen lon tenpo ni.

nanpa tu la, nena Tala. lon la, ni li nena wan ala. nena suli li lon. lon insa ni la, lupa suli li lon kin. ona li poki e telo. lon insa ni la, nena lili li lon kin. tenpo ni la, ona li jo e lupa, li poki e telo. ona li lon ma lili Kapite⁷ li lon ma lili Patanka⁸. lon poka ni la, ma tomo mute a li lon. open pi tenpo sike #MAM (#2020) la, ona li pakala. tan pi pakala ona li sama pakala pi nena Pinatupo. ko seli li tawa sewi, li kama lon poka telo. ni la, telo li kama kon, li pana e kon seli ike tawa sewi tawa ma. pakala mute li lon, taso ona li suli ala tawa pakala pi nena Pinatupo. tenpo ni la, lawa li awen lukin li awen lawa e nena ni.

nanpa tu wan la, nena Kanlajon. tenpo ni la, ona li awen pakala. pakala ona li lili, taso ona li mute, li suli meso. nena ni →

